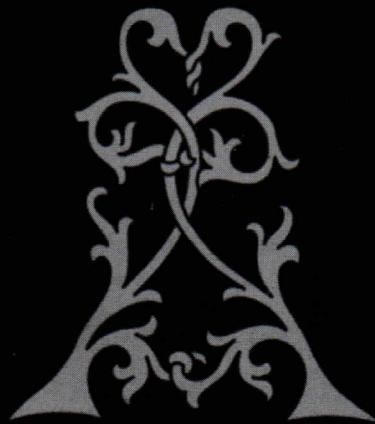

2017

№6

Filologiya masalalari

AZƏRBAYCAN MİLLİ EMLƏR AKADEMİYASI
M.FÜZULİ adına ƏLYAZMALAR İNSTITUTU

FİLOLOGİYA
İRETESESƏM

№ 6

*Toplu Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında
Ali Attestasiya Komissiyası tərəfindən rəsmi qeydiyyat
alılmışdır (Filologiya elmləri bölməsi, №13).*

*Azərbaycan Respublikası Ədliyyə Nazirliyi Mətbu
nəşrlərin reyestrinə daxil edilmişdir. Reyestr №3222.*

**«Elm və təhsil»
Bakı – 2017**

ZİVƏR HÜSEYNLİ BAYLAN
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru
Xəzər Universiteti Dillər və mədəniyyətlər
kafedrasının dosent əvəzi
zevarus@gmail.com

TÜRKÇƏDƏN FARSCAYA KEÇMİŞ ƏŞYA ADLARI
(SƏFƏVİLƏR DÖVRÜ)

Key words: Turkish language, Persian laguge, Safavid period, object names

Açar sözlər: Türk dili, fars dili, Səfəvilər dövrü, əşya adları

Ключевые слова: Түреккий язык, персидский язык, период Сефевидов, названия предметов

Giriş

Müsair Türkiye, Qafqaz, İran, və İraq ərazisində yaşayan türklər fərqli zamanlarda adı keçən bölgelərdə siyasi sahədə fəaliyyət göstərmiş və dövlətlər qurmuşlar. Oğuzlardan gələn bu türklər, Səlcuqlardan sonra Elxanlı, Qaraqoyunlu və Ağqoyunlu dövlətləri adı altında bu bölgədə hakimiyyətlərini davam etdirmişdirler. Nəhayət 16-ci əsrin başlarında Azərbaycan Səfəvilər dövlətini qurdular və bugünkü İran, İraq və Qafqaz daxil olmaqla böyük bir əraziyə hakim oldular. Dövləti 1501-ci ildə tanınmış sufi xanədanının mənsubu olan I Şah İsmayıllı, Anadolu türklerinin dəstəyi ilə qurdu və Azərbaycanın böyük şəhəri Təbrizi paytaxt etməklə şahlıq taxtına oturdu.

Tarixdə Şah İsmayılin milli mənsubiyyəti haqqında fərqli fikirlər söylənilsə də əldə olan sübutlar onun türk olduğunu isbat edir (2.s.39-42, 8.s.90 və 9.s. 2734) və qurduğu dövlət də bir türk dövləti kimi qəbul edilir. Əslində onun qurduğu dövlətin sürətli inkişafı və qazandığı nüfuzu, ətraf bölgelərdə yaşayan türklərin varlığından və ən əsası türk tayfalarının dəstəyindən qaynaqlanır. Səfəvilər dövləti özündən əvvəl bölgədə qurulmuş dövlətlərin bürokratik tecürbələrindən qismən faydalansa da mədəniyyət və xüsusilə dil baxımından əvvəlki dövlətlərdən fərqlənirdi. Belə ki, dövlətin qurucusu və yüksək mövqeli dövlət adamları türk mədəniyyəti və türk dilinə daha çox üstünlük verirdilər. Bu da adı keçən dövrədə türklerin mədəniyyət və dillərinin daha çox yayılması və inkişafına səbəb olurdu. İranlı yazıçı Zəbihullah Səfanın sözleri ilə desək "onların (Türklerin Z.H.B.) zəfəri və hökümdarlıqları nəticəsində türk dili hakimlərin, ordu mənsubları və əsgərlərin dilinə çevrildi və beləcə türk dili və türk mədəniyyətinin İranda yayılmasına uyğun mühit yarandı".(10. c.4. s.194)

Səfəvi xana
Azərbaycan dili
əsasən "Qızılbaş"
əsrlərdə Osmanlı
bugünkü Azərbaycan
tutulan türkçə də
Türk dilinin
da Səfəvilər dövrü
istifadə edilmişdir
yazışmalar və sənətlər
və hər kəsin bu dövrdə
sarayına gəlmişdir
gəzmiş səyyahlar
s.8-13)

Türk dilinin
ədəbiyyatının daha
yazarların və türkçə
İslam dünyasının
inkişaf etmiş, həm
ədəbiyyatını öz təsdiq
əvvəlki əsrlərdə bərpa
qoyduğunu görürük
xalqlar əsasən türk
əsrlərdən başlamış
onların mədəniyyətini
birlərinə təsir göstərmiş
bu xalqların bir-biri
sonradan başladı və
Beləliklə, çoxlu
keçərək işlənməyə də
gəlmişdir.

Türkçədən fars dilinə
ictimai və digər sahələrdə
dövründə yazılmış
sözdən başqa, cümlələrdə
və səhifələrdə

Farsdilli tarixi
səhifə həcmində türk
zəbani- toki dər fars
dövrü tarixi yazılırdı
iştirak etmişdir. Səfəvilər
haqqında də məlumat
lügəti- türk", "Səngül"

BAYLAN
fə doktoru
dəniyyətlər
loşent əvəzi
@gmail.com

LARI

period, object
(entity)

ürklər fərqli
östərmış və

ardan sonra
bu bölgədə

başlarında

ı ve Qafqaz
ldə tanınmış

n dəstəyi ilə
ahlıq taxtına

orqli fikirlər
(2.s.39-42,

qəbul edilir.

tüfuzu, ətraf

tayfalarının
vəl bölgədə

yalansa da
lənirdi. Belə

mədəniyyəti
rdə türklerin
səbəb olurdu.

ərin Z.H.B.)
mənsubları
ətinin İranda

Səfəvi xanədanının ana dili olan türkcə, Oğuz qrupuna aid, bu gün Azərbaycan dili olaraq tanınan türkcədir. Bu dil, o dövr qaynaqlarında əsasən "Qızılbaşı", "Turki" ya da "Torki" olaraq qeyd olunur. XVI-XVII əsrlərdə Osmanlı türkcəsi ilə çox fərqi olmasa da yazı nümunələrinin bugünkü Azərbaycan türkcəsinə uyğun olduğunu görürük. Məqalədə nəzərdə tutulan türkcə də məhz bu gün Azərbaycan dili adlanan türkcədir.

Türk dilinin genişlənməsi əvvəlki türk dövlətlərinin vaxtından başlasa da Səfəvilər dövründə daha çox yayılmış və rəsmi dil səviyyəsində istifadə edilmişdir. Səfəvi rəsmiləri tərəfindən yazılmış bəzi türkcə rəsmi yazışmalar və sənədlərdən başqa saray və ordu mənsubları bu dildə danışır və hər kəsin bu dili öyrənməsi zəruriyyəti tələb olunurdu. Bu barədə Səfəvi sarayına gəlmiş digər ölkələrin rəsmi nümayəndələri və ya bu torpaqlarda gəzmiş səyyahlar öz qeydlərində əhəmiyyətli məlumatlar vermişdir.(6. s.8-13)

Türk dilinin bu şəkildə genişlənməsi, Azərbaycan- türk dili və ədəbiyyatının daha çox inkişafına səbəb oldu və bu dildə əsər yazan şair və yazarların və türkcə yazılmış əsərlərin sayı artmağa başladı.

İslam dünyasının əsas dillərində sayılan türk dili və ədəbiyyatı həm inkişaf etmiş, həm də rəsmi dil olaraq yerli və ətraf xalqların dil və ədəbiyyatını öz təsiri altına almışdır. Qeyd olunan dövrə türk dilinin daha əvvəlki əsrlərdə bölgədə yaygın olan fars dili üzərində daha çox təsir qoyduğunu görürük. Bildiyimiz kimi, Səfəvilər dövləti daxilində yaşayan xalqlar əsasən türkər və farşlar olmuşdur. Bu iki xalqın sıx əlaqəsi əvvəlki əsrlərdən başlamış, Səfəvilər dövründə də davam etmişdir. Həmin əlaqə onların mədəniyyət, din, dil və s. baxımdan yaxınlaşmalarına, hətta bir-birlərinə təsir göstərmələrinə yol açırdı. İslAMDAN sonra ortaç dini paylaşan bu xalqların bir-birinə dinlə birlikdə mədəni təsirləri var idisə də, dil təsiri sonradan başladı və Səfəvilər dövründə bu təsir daha kəskin şəkil aldı. Beləliklə, çoxlu sayda sözlər farscadan türkcəyə, türkcədən də farcaya keçərək işlənməyə davam etdi.

Türkcədən fars dilinə keçmiş sözlər bölgədəki insanların hərbi, saray, ictimai və digər sahələrdə həyatlarına aid olan sözlərdən ibarətdir. Səfəvi dövründə yazılmış farsdilli qaynaqları araşdırıldığda türk dilində bir çox sözdən başqa, cümlə, şeir hətta rəsmi sənədlərlə də qarşılaşıırıq.

Farsdilli tarixi mətnlərdə mövcud olan türkcə sözləri araşdırmaqla yüz səhifə həcmində türkcə sözləri fars dilində qarşılığı ilə birlikdə "Təsiri-zəbani-toki dər farsi dər nevəstehayı- tarixiyi- doreyi- Səfəvi"- (Səfəvi dövrü tarixi yazınlarda türk dilinin fars dilinə təsiri) adlı fəlsəfə doktorluğu işimdə yazılmışdır. Sözlərin fars dilində mənasından başqa etimologiyası haqqında də məlumat verilmiş, türkcə olduğunu isbat etmək üçün "Divanilügəti- türk", "Sənglax", "Burhani- qate", "Sihahul-əcəm" kimi türkcə və

farsca lügətlərdən və Gerhard Doerferin "Turkische und Mongolise Elemente im Neopersischen" kitablarından sübut gətirilmişdir. Bundan başqa, hər sözün izahından sonra tarixi qaynaqlarda işləndiyi bir neçə cümlə nümunəsi də verilmişdir. Qeyd etməliyəm ki, üzərində araşdırma apardığım tarixi kitablar bir çox elm adamlarına məlum olan məşhur "Aləmarayı-Abbasi", "Xülasətüt-təvarix", "Əhsənüt-təvarix", "Aləmaray-i Şah İsmayı", "İran dər zamanı- Şah Səfi və Şah Abbasi- dovvom" və bir neçə məşhur tarixi əsərdən ibarətdir.

Bu məqalədə yalnız ictimai sahəyə aid olan sözlər arasından insanların o dövr istifadə etdikləri əşya adları üzərində dayanmaqla kifayətləndik. Məqalənin həcmini aşmamaq üçün hər sözdən sonra isanad olaraq fəlsəfə doktorluğu dissertasiyasının səhifələri göstəriləcəkdir. Həmçinin sözlərin müasir Azərbaycan, Türkiyə türkcəsi və fars dilində istifadəsi haqqında məlumat veriləcəkdir.

Fars dilində işlənən türkçə əşya adları

Dilimizdə insan həyatının müxtəlif sahələrinə aid çoxlu sayıda sözlər vardır. Bu sözlər əsasən hərbi, siyasi, mədəni və sosial sahəyə aiddir. Sosial sahəyə ad sözlər insanların ictimai həyatına aid hər bir şeyi ifadə edən sözlərdir. Bu sözləri adət- ənənə, insanların həyatı boyunca möişətdə istifadə etdikləri əşyalar, geyim, yedikləri yemək, ailə və digər kateqoriyalara ayırmak olar. Həmin kateqoriyalar aşağıdakılardan ibarətdir:

- 1- Adət- ənənəyə aid sözlər
- 2- Ailəyə aid sözlər
- 3- Möişət həyatına aid və əşya adları bildirən sözlər
 - Ev əşyaları adları
 - Geyim adları
 - Heyavandarlığa aid əşya adları
 - Hərbi sahəyə aid silah-sursat adları

Bunlar arasında yalnız üçüncü kateqoriya, möişət həyatına aid, əşya adlarını ifadə edən sözlər haqqında məlumat veriləcəkdir.

Ev əşyaları adları

Əşya adlarını sadalamazdan əvvəl, möişət həyatına aid məkan adını bildirən sözlərdən olan "otaq" və "alacıq" sözləri haqqında da izah verməyi zəruri bildik. Farsdilli mətnlərdə türk dilində götürülmüş həmin sözlərdən biri köhnə mətnlərdə "اتاق" ya "اوْتاق" "اوْتاغ" "اوْتاغ" şəkilində yazılmış "otaq" sözüdür. Səfəvilər dövründə ev, otaq, çadır mənası verən bu söz müasir fars dilində "اتاق- otaq", Azərbaycan türkcəsində "otaq" şəkilində və eyni mənada istifadə edilir.(5. s.99) Hələ Səfəviərdən çox əvvəlki dövrlərdə yazılmış tarixi-Beyhəqi və Siyasətnamə əsərlərində bu söz "vesak- وَسَقْ" olaraq yazılmış və bu sözün Türkçə olduğu barədə açıqlama verilmişdir.(11. s.394-395)

Köçəri tüklərin
الجوق، الاجوْغ
söz Müasir fars dilində
çadırı mənasında *hələ*

Qamışdan düz
fars dilinə keçmiş
dövrlərdə istifadə
fars dilində hələ istifadə

Ev əşyasi adları
sözü Azərbaycan
mənasında istifadə
həyətin giriş qapı
dilində götürülmüş
s.782) Səfəvilər dö
bariz nümunəsi İsfah
memarlıq əsəri, çox
"قَبْ -قَبَّا -قَبَّا
mənasında yazılmış
verilmişdir.(5. S.158

Evdə istifadə
"yataq" və "yərtal"
Səfəvi dövrü mətnlərdə
heyvanların qaldıqları
farscada isə bu söz

Ev içerisinde istifadə
şəkilində yazılın
örtmək felindən gelir
işlənməkdədir. Qeyd
kəlmə ilə qarşılaşdırı
"قالى" şəkilində

"xalı" və fars dilində
alılmış "قالى – qali"
s.809) Sihahul-əcəm
müasir Azərbaycan
s.785)

"توشك" ya
mənası müasir Azərbaycan
türkədə "toşək" olaraq
istifadə edilməkdədir.
"توشكى"-döşək düzəldilən
mənası verən sözləri da

Mongolise
r. Bundan
neçə cümlə
apardığım
Aləmarayı-
h İsmayı",
eçə məşhur
n insanların
fayətləndik.
araq fəlsəfə
in sözlərin
si haqqında

sayıda sözlər
iddir. Sosial
ifadə edən
ətdə istifadə
təqoriyalara

na aid, əşya

məkan adını
izah verməyi
nin sözlərdən
ndə yazılmış
verən bu söz
"vesak- وثاق"
elki dövrlərdə
erilmişdir.(11.

Köçəri tüklərin yaşadığı evi əvəz edən, "çadır" mənası verən digər bir söz "الجوق, الاصيق, الجون, الاجون" şəkilində yazılın "alaçıq" sözüdür. Müasir fars dilində "alaçıq" şəklində yazılın bu söz türk tayfalarının çadırı mənasında hələ də istifadə edilməkdədir.(5. s.97 və 3. s.43)

Qamışdan düzəldilmiş kiçik hasar mənasında olan "چپر - چپر" sözü fars dilinə keçmiş digər bir türk sözüdür. Səfəvilərdən əvvəlki və sonrakı dövrlərdə istifadə edilən bu söz müasir Azərbaycan və Türkiyə türkcəsi və fars dilində hələ istifadə edilməkdədir.(5. S.136)

Ev əşyası adlarından "قابو" ya "qabı" şəkilində yazılın "qabı" ya "qapu" sözü Azərbaycan türkcəsində "qabı", müasir fars dilində isə həyət qapısı mənasında istifadə edilməkdədir. Qeyd etməliyəm ki, müasir fars dilində həyətin giriş qapısına "qapu" deydiyi halda Azərbaycan türkcəsində, fars dilindən götürülmüş "dərvəzə" sözündən olan "darvaza" kəlməsi işlənilir.(1 s.782) Səfəvilər dövründə qapı, saray mənasında istifadə edilmişdir, bunun bariz nümunəsi İsfahan şəhərində mövcud olan Səfəvilərə aid möhtəşəm memarlıq əsəri, coxmərtəbəli "Ala-qapu" sarayıdır. "Divani- lügəti-türk"də "قېچى - قېپەڭ - qapağ" şəkilində, eyni mənada və Sənglax lügətində saray mənasında yazılmışdır. Sənglax'da bu sözün digər sinonimi "eşik" sözü də verilmişdir.(5. S.158 və 3. s.807)

Evdə istifadə olunan əşya adlarından "پرتل" ya "پتاق" şəkilində yazılın "yataq" və "yərtal" sözleri fars dilində işlənmiş sözlərdəndir. Yataq sözü Səfəvi dövrü mətnlərdində və müasir Azərbaycan türkcəsində yatacaq yer və heyvanların qaldıqları yer mənasında işlənməkdədir.(5. S.182) Müasir farscada isə bu söz qoruma, gözətçilik mənasındadır. (1. s.1184 və 3. s.1081)

Ev içərisində istifadə edilən, türkçə adı olan əşyalardan biri "ارتوك" şəkilində yazılın "örtük" sözüdür. Parça ya keçədən hazırlanan örtük, örtmək felindən gəlmişdir, müasir Azərbaycan türkcəsində "örtük" şəkilində işlənməkdədir. Qeyd etməliyəm ki, Səfəvi dövrünə aid yalnız bir mətnədə bu kəlmə ilə qarşılaşıdır.(5. S.100)

"قالى" şəkilində yazılın xalı sözü müasir Azərbaycan türkcəsində "xalı" və fars dilində "قالى - qali" olaraq işlənilir. Bundan başqa bu sözdən alınmış "قالى - qali" və "قالىچە - qaliçə" sözü fars dilində istifadə olunur.(3. s.809) Sihahul-əcəm lügətində "خالىچە - xaliçə" şəkilində yazılın bu söz müasir Azərbaycan türkcəsində "xalça" olaraq işlənməkdədir. (5. s.160 və 1. s.785)

"توشك" ya "دوشك" şəkilində yazılın "töşək" ya "döşək" sözünün mənası müasir Azərbaycan türkcəsində işlənən "döşək"dir. Divani- lügəti-türkdə "toşək" olaraq işlənən bu söz müasir fars dilində də eyni şəkildə istifadə edilməkdədir. (5. s.144 və 3. s.377) Bu sözdən düzəlmiş "توشكچى" - "töşəkçi"-döşək düzəldən və "توشكخانه" - "töşəkxane"-döşək düzəldilən yer mənası verən sözləri də vardır. Hər iki söz Səfəvi dövrünə aid sözlərdir.

“بَقْجَه” şəkilində yazılın “boğçe” sözü Səfəvilər dövründən müasir dövrə qədər fars dilində istifadə edilən digər bir türkçə sözdür. Müasir Azərbaycan türkçəsində “boğça” olaraq işlənən bu söz, içərisinə əşyaların yiğilip dörd kənarı bağlanan parça mənasındadır.(5. s.144) Müasir fars dilində “بَقْجَه” şəkilində işlənən bu söz türk sözü kimi qəbul edilir.(3. s.236 və 1. s.183)

Türk dilindən fars dilinə keçmiş qab-qacaq kimi məişət əşyası adlarını bildirən sözlər də mövcuddur. Bunlardan biri “أياغ” şəkilində yazılın “ayağ” sözüdür. Şərab içilən qədəh mənası verən bu söz Səfəvilər dövründə əvvəl və sonrakı dövrlərdə fars mətnlərində istifadə edilmiş, müasir fars dilində də eyni mənada türk sözü olaraq işlənilməkdədir. (3. s.191) Əslində insan, heyvan və ya her hansı bir əşyanın ayağı mənasını verən bu söz “Sihahul-eçəm” lügətində eyni mənada iləndiyi kimi müasir fars dilində də “ایاق” şəkilində eyni mənada mövcuddur. (5. s.108, 3. s.191)

Qab mənası verən “قاب - qab” sözü müasir Azərbaycan dilində qab, fars dilində fərqli mənalarda işlənir; 3 lügətində taxtadan düzəldilmiş şəkil ya tablo kənarına vurulan çərçivə (3. s. 807), Dehxuda lügətində isə yemək qoyulan böyük padnos, mis sini mənasında verilmişdir. Bu söz Səfəvilərdən əvvəlki dövrlərdən fars dilində vardır.(5. S. 158 və 1. s. 781)

Səfəvi dövründə indiyə qədər fars dilində istifadə edilən daha bir sozu “قاشق” şəkilində yazılın “qaşiq” sözüdür. Bu söz Azərbaycan türkçəsində qaşiq, fars dilində də eyni şəkilində, eyni mənada işlənilir.(5. s.160, 1. s. 783 və 3. s.807)

“قازغان” ya “خزان” gazğan ya xazğan şəkilində yazılın və “qazan” mənasında işlənən bu söz müasir Azərbaycan dilində qazan, fars dilində isə “قازغان”(3. S.807S) şəkilində və eyni anlmada istifadə edilməkdədir. (5. s. 159 və 1. s. 783) Qeyd etməliyəm ki, hal-hazırda müasir fars dilində eyni mənada işlənən “قابلمه - qabləme” sözü də dilimizdən fars dilinə keçmişdir.(3. S.806)

Digər əşya adlarından “تخصّق - toxmaq” şəkilində yazılın və mix vurmaq və ya daş-kəsek əzəmək üçün istifadə edilən böyük dəmir ya taxta başı olan gürz, çəkic mənasın söz vardır. (5. s. 120 və 1. s. 267) Bu söz Səfəvilərdən sonrakı dövrlər və müasir fars dilində eyni mənada işlənilməkdədir.(3. s.331)

“چاتو” şəkilində yazılın “çatu” sözü hörülmuş qalın kəndir mənasındadır və müasir Azərbaycan türkçəsi və farscada eyni mənada istifadə edilməkdədir. (1. s. 351)

Musiqi alətlərindən “بورغو” şəkildə yazılın “borğu” sözü döyüşün başlandığı zaman çalınan buynuzabənzər bir musiqi aləti və ya şeypur adıdır. Divani- lügəti- türkdə “burguy- ” şəkilində yazılın bu söz Sihahul-

əcəm lügətində də sonrakı dövrlərədək Toydan əvvəl ki mənası verən ساجق matnlarda yazılmışdır. yazılan “bəlik” sözdə istifadə edilmişdir.(5.

- Geyim adları

Fars mətnlərində və ya daş-qaslarla sözü vardır. Səfəvilər bu söz müasir Azərbay-

ترق ساروق“ ya gəlmiş, əmmamə, sən üçün "u" və "o" saiti istifadə edilmiş, işlənir. (5. s.147 və 1. s. 159) düzəldən mənasında edən ساروقچی باشى“

Səfəvilər dövrü farsdə “تنق” şəkilində yənə söz Divani-lügəti-türk və eyni mənədadır.(5. S. 159)

Fars mətnlərində və “چكمه-çekmə” sözü işlənən bu söz fars dilindən ötəri “çaroq-çaruğ” olaraq lügəti-türkdə çariq geyim adıdır. (5. s.211) Çekmə söyü istifadə edilməkdə olan

“پنگى” şəkilində yapıcıdır. (5. s.172) Tunc Azərbaycancası yapıcı “پنگى يانلىقى” şəkilində istifadə edilir.

- Heyvandarlıq adları

Xalqın həyatı boyunca heyvandarlıq və digər işlərlə qədim zamanlardan bəri qərb torpaqlarına gəldikdən sonra heyvandarlıqla aid geniş işlərlə keçmişdir.

ündən müasir özdür. Müasir sinə əşyaların Müasir fars dilində dədir.(3. s.236 və şəyasi adılarını yazılıan "ayağ" vründən əvvəl fars dilində də Əslində insan, söz "Sihahul-ində də "ayaq" lində qab, fars dilmiş şəkil ya ndə isə yemək z Səfəvilərdən daha bir sozu an türkçesində 160, 1. s. 783 n ve "qazan" fars dilində isə ekdir. (5. s. fars dilində eyni fars dilinə azılan və mix dəmir ya taxta . 267) Bu söz eyni mənada qalın kəndir eyni mənada sözü döyüşün şeypur adıdır. u söz Sihahul-

əcəm lüğətində də eyni mənada verilmişdir. Bü söz Səfəvilərdən əvvəl və sonrakı dövrlərədək fars dilində istifadə edilmişdir.(5. s. 114 və 1. s.168)

Toydan əvvəl kürəkən tərəfində gəlinin ailəsinə göndərilən hədiyyə mənası verən "ساجاق ya ساجاق" şəkilində yazılın "saçaq" sözcüyü də farsdilli mətnlərdə yazılmışdır.(5. S.114) Bu sözə yaxın mənada olan "بليك" şəkilində yazılın "bəlik" sözdü də əvvəlki dövrlərdən Səfəvi dövrünün sonundə istifadə edilmişdir.(5. S. 114)

- Geyim adları

Fars mətnlərində tacın üzərini bəzəmək üçün olan fərqli quşların tükləri və ya daş-qışlarla bəzədilmiş, bəzək mənası verən "جيفه ya چيغه - چيغه- چيغه" sözü vardır. Səfəvilər dövründən əvvəl və sonra fars dilində istifadə edilən bu söz müasir Azərbaycan türkçəsində cıqqa olaraq keçir.(5.s132)

"ساروق" ya "سارق" şəkilində yazılın "saruq" sözü sarımaq felindən gəlmış, emmamə, sariq və börk mənasındadır. Fars dilində "i" saiti olmadığı üçün "u" və "o" saiti ilə yazılmış bu söz ən çox Səfəvi dövrü mətnlərində istifadə edilmiş, müasir farscada isə "سارغ" şəkilində boğça mənasında işlənir. (5. s.147 və 1. s. 559.) Qeyd etməliyəm ki, bu sözdən düzəlmüş, sariq düzəldən mənasında işlənən "ساروقچي -saruqçı" -sarıqçı və onlara başçılıq edən "ساروقچي باشى" saruqçibaşı" kimi düzəltmə və mürəkkəb sözlər də Səfəvilər dövrü farsdilli mətnlərdə işlənilmişdir.(5. s.145)

"تلق" şəkilində yazılmış "totoq" sözü üst geyimi, çadır mənası verir. Bu söz Divani-lüğəti-türk və Bürhani-qate lüğətlərində və müasir fars dilində də eyni mənadadır.(5. S. 120 və 1. s.260)

Fars mətnlərində ayaqqabı adlarından "چاروق, چاروغ چارغ, چاريق" və "چكمه - چكمه" sözləri vardır. Müasir Azərbaycan türkçəsində çariq olaraq işlənən bu söz fars dilində "i" saitinin "o" və ya "u" ilə əvəz olunmasından ötəri "çaroq-çarug" olaraq yazılır.(5. S. 135, 1. s. 352 və 3. s.420) Divani-lüğəti-türkdə çariq geyinmək mənasında "چارق‌لنماق" feili də işlənmiştir. (7. c.1. s.211) Çekmə sözü də müasir Azərbaycan türkçəsi və fars dilində istifadə edilməkdə olan türk sözüdür. (5. s.138, 1. s.364 və 3.s.435)

"پونچى" "پونچى" şəkilində yazılın digər Türkə söz çobanların ciyinə atlığı yapincıdır. (5. s.172) Türkiye türkçəsi və fars dilində istifadə edilən bu sözün Azərbaycancası yapinci sözü də Səfəvi dövrü mətnlərində "يابونچى" - "yapuncı" şəkilində istifadə edilmişdir.(5. s.179)

- Heyvandarlığa aid sözlər

Xalqın hayatı boyu ruzisini qazanmaq üçün məşgul olduğu əkinçilik, heyvandarlıq və digər işlər uzun zamanlardan bəri edilən işlardır. Türkler də qədim zamanlardan bəri heyvandarlıqla məşgul olan xalq olmuşlar və bu işi qərb torpaqlarına gəldikdən sonra da davam etdirmişdirlər. Elə buna görə də heyvandarlığa aid geniş istifadə olunan bir neçə söz türk dilindən fars dilinə keçmişdir.

İsti yay aylarında, çöldə, heyvanlar üçün hazırlanmış kənarları açıq yerə deyilən “ağıl” sözünü buna misal kimi göstərə bilərik. Farsdilli mətnlərində “أَغِيل - آغل” şeklinde yazılan bu söz müasir fars dili lügətlərində də “آغل-آغل” şəkillərində yazılır. (4. s.18 və 1. s.31) Fərhəngi-farsiyi-Əmid lügətində isə “ağol” həm mənşəndə da işlənir.(3. s.36)

“آخر - آخر” şeklinde yazılan digər bir söz heyvanların, xüsusilə atların ot yedikləri “axır”dır. Bu söz müasir fars dilində “آخر”, Azərbaycan türkçəsində axur olaraq işlənir. Farsdilli mətnlərdə bu sözdən düzələn “آخر” sözü eyni zamanda “mirək-axurbaşı”, “میر آخور -miraxur” ve “آخر باشى -miraxurbaşı” kimi mürəkkəb sözlər də vardır. (5. s. 95-96).

“چماق”(5. s. 160, 3. S.437) ya “قرقره” şeklinde yazılan “çomaq” və “qərqərə” sözləri çomaq mənasındadır və bu söz Səfəvilər dövründən əvvəlki zamandan müasir dövrə qədər fars dilində işlənilir.(5. s. 138 və 1. s.366) Bu sözlərlə sinonim olan, “دگك” sözü eyni zamanda Səfəvilər və Qacarlar dövrü dövlət məmurlarının əllərində tutduqları bəzəkli və zərli çomağa da deyildirdi.(3. s.530)

“وزنگو” شəkilində yazılan, üzəngi (5. s.107) və شəkilində yazılan və heybə mənəsi venen “xurcin” sözü (5. s. 142) müasir fars dilində və Azərbaycan türkçəsində eyni şəkildə və mənada hələ də işlənilməkdədir. Atçılığı aid digər bir söz, “فَمْجَى” ya “قَامْجَى-qamçı-qamçı” şeklinde yazılan “qamçı” sözüdür. Bu söz müasir fars dili, Azərbaycan və Türkiyə türkçəsində hələ kullanılmaktadır. (1. s.800 və 3. s.820)

- Hərbi sahəyə aid silah-sursat adları

Səfəvilər dövrü farsdilli mətnlərdə istifadə edilən silah-sursat adlarının bəzisinin adı Türkçədir. Bu, bölgədə türklərin hərbi gücə sahib olduqlarından və ya həmin silahların türklər tərəfindən ölkəyə gətirildiyi səbəbindən qaynaqlanırdı. Bu gün Azərbaycan türkçəsində, fars dili üzərindən dilimizə keçmiş, ərəbmənşəli "silah" sözü istifadə edildiyi halda Səfəvilər dövrü fars dilində bu sözün yerinə, türkçə “يراق” şeklinde yazılan “yaraq”,(1. s.1186 və 3. s.1082) “جا” ya “جهه” şeklinde yazılan “ceba” və ya “قور”(1. s.803 və 3. s. 822) şeklinde yazılan “qur” terminlərini işlənirdi. Bu sözlər fars dilindəki “خانه-xana” sözü ilə birləşdirilib silah anbarı mənəsi verən cəbexane “جهه خانه” (5. s.130, 1. s.327 və 3. S.391) və qurxane “قور خانه” (5. s. 168, 1. s. 803 və 3. s.822) sözlərini meydana gətirmişdir ki, sözün Azərbaycancası “cəbbəxana” və “qurxana” şeklinde işlənir. “توب”-top sözündən düzəlmiş “توپ” şeklinde yazılan “topxane”(5. s.126 və 1. s.308) sözü də bu şəkildə meydana gəlmış və topların saxlanıldığı yer mənasındadır. Bu terminlər Səfəvi dövründən önce, sonra və müasir dövrdə farsdilli mətnlərdə işlənilir.

Səfəvi ordusu da qonşu ölkələrin ordusu kimi soyuq və odlu silahlara sahib idi. Soyuq silahların bəzisi əvvəlki dövrlərdə olan silahlar olsa da, bəzi odlu silahlar Səfəvilər dövründə ilk dəfə istifadə edilirdi. Bu silahlar

Osmanlılar üzərində mətnlərdə də türk silahlardan biri, bıçaq ya beçək sözüdür. İlk olduğu yazılmışdır. Türkçəsində istifadə sonra silah adı olaraq yuxarı tərəfi yumru dəyənəkdir. Bu söz müasir Azərbaycan türkçəsində istifadə olunmuş silah adıdır və fars Tüfəng sözü Divani-ovlamaq üçün sərv adı türfəng sözünün bu sözlər bəzi qaynaqlarda bu

“Top ya tup” sözlər adı olaraq işlənir. (3. s.126) (Ərəbcədə badlış میش) müasir Azərbaycan türkçəsində istifadə edilməkdədir.

Nəticə

Səfəvilər dövründə inkişaf etmiş, öz qurğularını olunan dövrdə türk dilindən sayda türkçə sözlər keçmişdir.

Bu sözlər saray hökmdarının sözlərdən ibarətdir. Səfəvilər dövründə məisət həyatına aid əsaslı adları və heyvandalarının sözlərin bir çoxunu işləməyi tələb etmişdir. Bu inkişafının nəticəsi kimi Səfəvilər dövründə işlənən fars dilində işlənən sözlər əvvəl, bir qisimi Səfəvilər dövründə işlənən sözlər və sonuna dək istifadə edilmişdir.

kənarları açıq
lərik. Farsdilli
ili lügətlərində
- farsiyi-Əmid
xüsusilə atların
”, Azərbaycan
düzələn “آخر
axurbaşı” kimi

an “çomaq” və
lər dövründən
5. s. 138 və 1.
la Səfəvilər və
əzəkli və zərli
kilində yazılmış
fars dilində və
şələnilməkdədir.
kilində yazılmış
an və Türkiyə

sursat adlarının
b olduqlarından
liyi səbəbindən
prindən dilimizə
vilər dövrü fars
q”, (1. s. 1186 və
. s. 803 və 3. s.
or fars dilindəki
cəbexane “جبهه
قو” (5. s. 168, 1.
Azərbaycancası
ündən düzəlmüş
zü də bu şəkildə
r. Bu terminlər
lərdə işlənilir.
ve odlu silahlara
lar olsa da, bəzi
rdi. Bu silahlar

Osmanlılar üzərindən ölkəyə getirildiyi üçün adları türkçədir və farsdilli mətnlərdə də türkçə işlənmişdir. Cəbbəxana ya qurxanada saxlanılan silahlardan biri, bıçaq mənasında olan “بچك” ya “بچك” şəklində yazılan beçək ya beçək sözüdür. Divani- lügəti- türkdə də bu sözün “bıçaq” mənasında olduğu yazılmışdır. (7. c. 1. s.322) Bu söz müasir Azərbaycan və Türkiyə türkçəsində istifadə edilməkdədir. Amma Səfəvilər dövründən əvvəl və sonra silah adı olaraq keçir. “Tobuz- توبوز-” və ya “toppuz-” (5. s.126) yuxarı tərəfi yumru top şəklində olan savaşda silah kimi istifadə edilən dəyənəkdir. Bu söz Səfəvi dövründən əvvəl və sonra istifadə edilmiş və müasir Azərbaycan türkçəsində toppuz olaraq keçir.

Odlu silahlardan “تفگ” şəklində yazılan “tufəng” (5. s.120) sözü türkçə silah adıdır və fars dilində Səfəvi dövründən etibarən işlənilməkdədir. Tufəng sözü Divani- lügəti- türkdə “تفک” (7. c.1. s.325) şəklində, quşları ovlamaq üçün sərv ağacından düzəldilmiş bir silah adı olaraq yazılılığı üçün tufəng sözünün bu sözdən alındığını və türkçə olduğunu deyə bilərik. Lakin bəzi qaynaqlarda bu sözün farsca olduğu qeyd olunur.

“Top ya tup” sözü də “توب ya توب” şəklində farsdilli mətnlərində silah adı olaraq işlənir. (3. s.374) Bu silahın bir növü isə “بادلیچ” şəklində yazılan (Ərəbcədə badlış (بالدیش) olaraq keçən) “badlic” sözüdür. (5. s.112) Top sözü müasir Azərbaycan türkçəsində top, fars dilində isə “توب- tup” olaraq istifadə edilməkdədir.

Nəticə

Səfəvilər dövrü Türk dili geniş bir coğrafiyada istifadə olunan dil kimi inkişaf etmiş, öz qızıl dövrünü yaşamışdır. Bu inkişaf nəticəsində qeyd olunan dövrə türk dilinin fars dilinə təsiri daha da artmış və fars dilinə çox sayıda türkçə sözlər keçmişdir.

Bu sözlər saraya, hərbi sahəyə, mədəniyyət və sosiologiyaya aid sözlərdən ibarətdir. Sosial sahəyə aid sözlər məna baxımından adət-ənənə, məişət həyatına aid əşya adları, geyim, yemək adları, hərbi sahəyə aid silah adları və heyvandarlıqda istifadə olunan əşya adlarından ibarətdir. Bu sözlərin bir çoxunun fars dilində qarşılığı olsa da türk dilindən daha çox istifadə edilmişdir. Bu da həmin dövrə türk dilinin nüfuzu və geniş inkişafının nəticəsi kimi qiymətləndirilir.

Fars dilində işlənən türkçə sözlərin bir qismi Səfəvilər dövründən əvvəl, bir qisimi Səfəvilər dövründə fars dilinə keçmiş və bu dövrün sonuna dək istifadə edilmişdir. Bir qisim sözlər isə Səfəvilər dövründən sonra da istifadə edilmiş və müasir fars dilində hələ də istifadə edilməkdədir.

Ədəbiyyat

1. Beheşti M .. 1365 hicri şəmsi Ferheng-i Səba, 6.bsk. Tehran. seba nəşriyyat
2. Əfəndiyev O., Azərbaycan Səfəvilər dövləti. 2007, Şərq-Qərb nəşriyyatı, Bakü, s.39-42 (pdf)
3. Əmid H. 1387 h.ş. Fərhəngi farsi- cibi. Tehran. Rahi-roşd nəşriyyatı. 1088s.
4. Ənvər H .. 1383 hicri şəmsi Ferheng Kuçeke Sohen. Tahar. Sohen nəşriyyat
5. Hüseynova Z .. 2009. Təsirə zəbənə Torki Der Farsi Der Neveştəhayə tarixinin Dore Səfəvi. Doktorluq dissertasiyası. Tehran Universiteti
6. Hüseynova Z .. 2010. Səfəvi Dövrü və Türk Dili. Dil və Ədəbiyyat Beynəlxalq Elmi-Nəzəri Jurnal. 4 (75). ISSN 2218-7588. Bakı
7. Kaşkarlı M .. 1374 h. ş., Divan-i Lügat-i Türk. c. 1. Tehran. Ahter nəşriyyat
8. Musalı N., I Şah İsmayılin hakimiyyəti, 2011, Elm və Təhsil nəşriyyatı, Bakı, s.90
9. Nəcəfli, T. Səfəvilərin etnik mənsubiyyəti məsəlesi müasir Türkiyə tarixşünaslığında . Geostrategiya. 2014. №2. S. 2734 Məqalə:
10. Səfa Z .. 1379 hicri şəmsi, Tarixi- ədəbiyyat dər İran. C. 4. Tehran. Ferdos nəşriyyatı
11. Zərinəzadə H. 1962. Fars dilində Azərbaycan sözləri. Bakı. Az.SSR EA nəşriyyatı

Z. Huseynli Baylan

The object names passed from Turkish to Persian (Safavid period)

Summary

Safavid period regarded as one of the most important periods in our linguistics. The Turkish language as used the official language has developed in this period as the language of literature. The wide development and use of language paved the way for the neighboring languages. One of those languages which were the official and literary language of the region for many years is Persian language. The influence of the Turkish language to Persian began from previous centuries and has increased even more in the Safavid period.

There are words passed from Turkish to Persian language which concerning to different spheres, these are social terms, especially the particular words which are concerning to all spheres of human life are in the

majority. From the beginning as key words in Persian

In the article will be

Названия про
персийский

Период Сефевидов как одна из самых высоких уровнев официальности литературный язык. Путь взаимного влияния персидский язык, наравне качестве официального влияние турецкого языка веков, в период Сефевидов.

Есть слова, заимствованные турецкого языка на общественные термины, относящихся к различным словам, начиная с того что ребляется на персидском языке.

В статье читатель получит информацию об этом.

Rayçi: Vusala Huseynli
filologiya

majority. From the beginning of that period the vast majority of these words as key words in Persian language and is still being processed.

In the article will be more information to the readers.

3. Гусейнли Вайлан

Названия предметов перешедшие с турецкого языка на персидский язык (период Сефевидов)

Резюме

Период Сефевидов в истории нашего языкознания оценивается как одна из самых основных фаз. Турецкий язык, пользующийся на уровне официального языка, в этот период развивался как и литературный язык. Широкое развитие и использование языка открыл путь взаимного влияния с соседними языками. Один из этих языков персидский язык, на протяжении многих лет используемый в регионе в качестве официального и литературного языка. Несмотря на то, что влияние турецкого языка на персидский язык начинается с предыдущих веков, в период Сефевидов это влияние еще усилилось.

Есть слова, касающиеся различных сфер, перешедшие с турецкого языка на персидский, множество из которых составляют общественные термины, особенно слова, выражающие имена предметов, относящихся ко всем сферам жизни человека. Большинство этих слов, начиная с того же периода употреблялся и до сих пор употребляется на персидском языке в качестве ключевых слов.

В статье читателям будет предоставлена более подробная информация об этом.

Rəyçi: Vusalə Musalı

filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

GÜLNARƏ AĞAYEVA	
İSPAN DİLİNDEKİ FRAZEOLOJİ VAHİDLƏR VƏ MƏCAZİLİYİN TƏRCÜMƏSİ YOLLARI	193
MAARİFƏ MANAFOVA	
«TİBBNAMƏ» ORTAÇAĞ ELMİ VƏ NƏSR ÜSLUBUNUN MÜKƏMMƏL NÜMUNƏSİ KİMİ	201
RANƏ BABAYEVA	
HOW TO MAKE AN EFFECTIVE PRESENTATION	208
NAİLƏ YUSIFOVA	
MÜASİR AZƏRBAYCAN DİLİNDE ALINMA SÖZLƏRİN MƏNİMSƏNİLƏMƏ PRİNSİPLƏRİ	213
AYGÜN MAHMUDOVA	
KOQNİTİV DİLÇİLİYİN ELMİ-NƏZƏRİ ƏSASLARI	219
ZİVƏR HÜSEYNLİ BAYLAN	
TÜRKCƏDƏN FARSCAYA KEÇMİŞ ƏŞYYA ADLARI (SƏFƏVİLƏR DÖVRÜ)	228
HƏSƏN ƏLİYEV	
İNSANLARIN TANRI TƏSƏVVÜRLƏRİ	238
SEVDA İMANOVA	
ФРАЗЕОЛОГИЯ	250
FIRANGİZ EYVAZOVA	
THEORETICAL FOUNDATIONS OF TEACHING SPEAKING	255
FATMA ƏMİROVA	
“AUF” VƏ “ÜBER” ÖNLÜKLƏRİNDƏN SONRA TƏSİRLİK HAL TƏLƏB EDƏN FEİLLƏR	261
İLHAM ƏLİYEV	
MÜXTƏLİFSİSTEMLİ DILLƏRDƏ SAY TƏRKİBLİ SABIT SÖZ BİRLƏŞMƏLƏRİ	266
TEYBE DJALILOVA	
SUR LA DIVERSITE DES SIGNIFICATIONS MODALES DANS LE FRANÇAIS	273
TOFIQ QULİYEV	
MÜASİR İNGİLİZ DİLİNİN AFROAMERİKAN VARIANTI VƏ ONUN LİNQVİSTİK XÜSUSİYYƏTLƏRİ	281
MƏTANƏT İBRAHİMOVA	
İNGİLİZ DİLİ FRAZEOLOGİZMLƏRİNİN TƏRCÜMƏ ÜSULLARI	286
ƏDƏBİYYATŞUNASLIQ	
TOFIQ ƏBDÜLHƏSƏNLİ	
GÜNEY AZƏRBAYCAN MÖVZUSU MÜASİR POEZİYAMIZDA	292
HACI SIRACƏDDİN	
NİZAMİ GƏNCƏVİYƏ GÖRƏ İNSANIN DÜŞMƏNİ CƏHALƏTDİR ("SİRLƏR XƏZİNƏSİ" MƏSNƏVİSİNDE OLAN "QƏFLƏTİN MƏZƏMMƏTİ HAQQINDA" ADLI MƏQALƏNİN ŞƏRHİ)	300

SAKİBƏ
MƏHƏMMƏD
SƏBUHİ İB
ƏLYAZMA
YARADICIL
MEHRİBAN
ÇAĞDAŞ A
DİAXRONİK
ŞƏHRİZAD
S. AZƏRİ V
GERÇƏKLİ
NİGAR ŞAS
C.M.KUTZE
İDEALINN
C.M.Kutze
İRADƏ YLS
MİXAIL ALE
AZƏRBAYCAN
AFƏT İSRƏ
NİZAMI GƏ
ƏDƏBİYYAT
NƏCƏF RÜ
TAHSİN NA
HARMİN GAC
ОЛИВИЯ ШРЕ
FƏXRƏDDİN
“GÜLŞƏNİ-R
TƏRCÜMƏSİ
ELMAN NO
XANDƏMİR
SƏADƏT BAH
ƏZİZƏ CƏFƏ
RƏVAYƏT M
FORMA v
ÜLVİ MİK
ƏHMƏD CƏ
TƏDQİQAT
RƏQSƏN
MƏHƏMM
VƏ NOVAT
ÜLVİ BABA
TÜRK VƏ A
NƏSRİNDE
TÖRƏ M
MİDDL-ƏDE

b-

c-

a-

b.

ki,

OB

z

g

ceo

el.

OB

z

0

z

di-

13

14

15

16

17

s-

13

14

15

16

17

18

19

20

21

22

23

24

25

26

27

28

29

30

31

32

33